

LA NATURESA EN L'OBRA D'EUGENI D'ORS, SEGON SECRETARI GENERAL DE L'IEC

Joan Ràfols i Casamada

L'obra —i la vida— d'Eugeni d'Ors han estat a bastament estudiades, des de diferents punts de vista, per múltiples autors —entre els quals s'han de citar N. Bilbeny, J. M. Capdevila, G. Dfàz-Plaja, C. Garriga, E. Jardí, M. Rius, E. Trias i el recentment traspassat V. Cacho Viu, autor de l'últim llibre aparegut sobre el nostre personatge— que han considerat aspectes diversos de la seva activitat creadora, d'acord amb les seves preferències i especialitzacions. És gairebé impossible, i, si més no, seria molt difícil per a mi, aportar res de nou i original a allò que ja han dit els especialistes consagrats.

Hi ha, però, un camp en l'obra d'Eugeni d'Ors que no ha atret gaire l'atenció dels seus exegetes. Es tracta de les seves idees sobre la naturalesa, bé que és cert que no és un tema recurrent en la seva obra, que podríem considerar dominada pel que cita en una de les seves arengues institucionalitzadores, que diu així:¹

Au, de pressa, de pressa, vinguen Museus, vinguen Acadèmies, vinguen Exposicions, vinga Educació, vinga Cultura, vinga Vida Civil, vinga Urbanitat.

En realitat, d'acord amb el que diu Oriol Bohigas, l'obra d'Eugeni d'Ors es basa fonamentalment i resumidament en el «Classicisme, Mediterranisme, Arbitrarisme, l'Obra Ben Feta, i sobretot, ben canoitzada.»²

És igualment cert, però, que, atesa la influència que exercí sobre la intel·lectualitat catalana del moment, val la pena de dedicar alguna atenció a aquest apartat de la seva obra. En aquest sentit, convé recordar el que diu Josep Pla,³ que el conegué i tractà personalment:

La joventut d'avui no pot tenir una idea de la repercussió sensacional que produí en el nostre món intel·lectual el «Glosari» de «La Veu de Catalunya».

I no podem tan sols limitar-nos a aquells moments, perquè la seva influència i la del Noucentisme —del qual fou l'ideòleg màxim i el primer promotor— transcendiren aquell context històric determi-

1. Cita recollida per Oriol BOHIGAS, «Del programa polític a la política cultural», a *Història de la cultura catalana*, vol. VII, Barcelona, Edicions 62, 1996, p.19.

2. Oriol BOHIGAS, «Del programa polític a la política cultural», a *Història...*, vol. VII, 1996, p. 19.

3. Josep PLA, *Homenots*, vol. 2, Barcelona, Destino i Edicions 62, 1987, p. 105.

nat, i encara avui molts veuen en el Noucentisme un model cultural no sobrepassat. Fins a quin punt això és cert ho posà de manifest l'exposició commemorativa celebrada a Barcelona ara fa tres anys —«El Noucentisme, un projecte de modernitat»— i l'èxit que tingué. En el catàleg de l'exposició⁴ s'evidencia l'entusiasme que encara ara molts dels nostres conciutadans senten pel Noucentisme i els seus ideals.

També en aquest sentit de reconeixement de la influència orsiana i noucentista i fins a quins extrems arriba, cito el que escrivia l'any 1960 Joan Fuster:⁵

No sé fins a quin punt un català d'avui està en el dret de considerar-se ciutadà d'Europa, en tot cas al Noucentisme ho deu.

L'Eugeni d'Ors no cal presentar-lo, i menys encara situats com estem entre aquestes parets històriques. Ben segur que molts dels oients en saben més coses que jo mateix. De totes maneres, i ja que és d'ell de qui parlem, els recordaré que era alt, guapo i ben plantat, afectat d'un cert dandisme i aficionat a la pompa i la cerimònia. Atractiu i galant amb les senyores, però també de tracte difícil i distant, despertà grans amors i desamors. Possedor d'una forta personalitat i una gran cultura, marcava els llocs per on passava; va ser tot un personatge. Als vint-i-quatre anys ja era doctor en dret —la seva tesi duia per títol *Genealogía del imperialismo (teoría del estado-héroe)*—, i als trenta-dos ho va ser en filosofia, amb una tesi sobre *Las aportas de Zenón de Elea y la noción moderna del espacio-tiempo*.

Amic de Prat de la Riba, a qui sembla que va influir en la seva obra cabdal, *La nacionalitat catalana*, accedí a la Secretaria General de l'Institut d'Estudis Catalans a la sortida del càrrec de Josep Pijoan, sembla que provocada per un afer sentimental amb l'esposa d'un senyor important i influent. Explico aquestes coses amb l'afany, no pas d'emular les revistes del cor, sinó perquè, totes plegades, potser poden ajudar a entendre el què i el com de la caiguda i la posterior defenestració d'Eugeni d'Ors. Sobre l'afer de la seva marxa de Catalunya —més que altra cosa, podríem dir que va ser moralment i literalment foragitat del seu país—, malgrat que ell hagués donat amb la seva independència de criteris i de comportaments raons que per a molts eren més que suficients per a fer-lo fora, jo sóc dels que creuen que molt del que va passar s'ha d'atribuir, en gran part, a l'enveja que deuria despertar la seva brillantor intel·lectual, cultural i fins i tot física, el seu indubtable atractiu i la seva gran capacitat de convocària i de lideratge, que de ben segur que devien molestar i fer nosa a alguns, potser molts, dels seus companys de l'aparell polític.

Estudiant, ja fa alguns anys, l'obra d'Ors, en particular el que fa referència a la seva visió i percepció de la naturalesa, em vaig quedar talment sorprès per algunes de les seves afirmacions, en clara contradicció amb l'actual enfocament que es fa d'aquests temes, de tipus ecològic i molt més respectuós, que no puc menys d'exposar-ne algunes mostres a la vostra consideració.

En primer lloc, he de citar algunes de les frases contingudes en el pròleg⁶ que Eugeni d'Ors va escriure el 1908 per a la primera edició del llibre de poesies de Jaume Bofill i Mates —Guerau de Liost—, *La montanya d'amethystes*. I s'ha de tenir en compte que aquest pròleg «és considerat com un programa

4. Josep PLA, *Homenajes*, 1987, p. 105

5. Cita recollida per E. JARDÍ, *Eugeni d'Ors: Obra i vida*, Barcelona, Quaderns Crema, 1990, p. 342.

6. E. JARDÍ, *Eugeni d'Ors: Obra i vida*, 1990, p. 342.

del Noucentisme»,⁷ i encara més, en aquest sentit, ja que el mateix Xènius «encunyà el terme noucentisme, i l'anà perfilant fins a fer-ne un programa, sobretot al pròleg de *La Muntanya d'Ametistes* (1908) —de *Guerau de Liost*—, manifest teòric de la nova tendència: la cultura enfront de la natura salvatge [...]»⁸

En aquest pròleg, que ja no va sortir a la segona edició del llibre, feta el 1933, bastants anys després, òbviamment, de la negació pública de Bofill i Mates del seu antic amic, i de la defenestració de tots coneguda, Eugeni d'Ors parla

[...] del Monstre, [...] el nom veritable del qual és *Caos* o *Satàn*, encara que'ls impius l'afalaguin ab la femenina apelació de *Natura*... —Tot allò que cau sota'ls rigors d'aquest monstre es forsat a dansa, en caòtica llicència; y dansant desordenadament així, pert la forma regular y devé materia bàrbara y rústega.

D'aquest paràgraf, se'n pot dir ben tranquil·lament que els comentaris es fan sols. Jo hi veig, però, i vull remarcar-ho, una clara referència a l'entropia —la funció d'estat del segon principi de la termodinàmica clàssica—, sobretot quan es parla del caos i del desordre. Evidentment, Eugeni d'Ors tenia una certa afició a l'entropia, que el dugué a escriure sobre «Els fenòmens irreversibles i la concepció entròpica de l'Univers.»⁹

Amb vista als nostres interessos, del pròleg esmentat en podem treure més cites. El que és recomanable, però, és la seva lectura íntegra; tot ell és d'una gran i fantasiosa bellesa. De totes maneres, en selecciono un parell de fragments més que poden ajudar-nos a entendre millor les idees del nostre autor davant la naturalesa. En el primer, que són línies més avall de l'anterior, diu així:

[...] revenjant-nos de les aspríssimes hores de lluïta, ens es grata cosa, per festa, sortir fora dels nostres ciutadans múrs, i consumir en la carn del Monstre, i dins son cau mateix, agressions noves.

En certa manera, amb aquestes escasses línies, sembla que faci un retrat premonitori de les actuals sortides massives de ciutadans, propiciades per l'automòbil, en cerca d'esbarjo —o de bolets—, que a vegades acaben amb veritables «agressions noves» al medi natural. Més endavant, per si no havia quedat prou clar el caràcter maligne de la naturalesa, diu que «així la carn del monstre d'infern, que els impius solen anomenar *Natura*, en sortia llatzerada ab perfecció.»

No és, però, tan sols en aquest pròleg programàtic on trobem expressions d'aquest tipus. En algunes de les seves *gloses*,¹⁰ com la que dedica a fer comentaris sobre el terratrèmol de San Francisco i la reconstrucció de la ciutat —publicada el 26 d'abril de 1906—, es diuen coses així:

¡Oh, el bell gest de revolta de l'Home Creador contra la destructora Fatalitat! [...] I res podrà fer-hi la hostil *Natura*.

7. Això és el que diu Albert MANENT a l'entrada «Muntanya d'Ametistes, La» de la *Gran enciclopèdia catalana*, vol. 10, 1977, p. 375.

8. Albert MANENT, «Muntanya d'Ametistes, La», *Gran enciclopèdia catalana*, vol. 10, 1977, p. 375.

9. E. JARDÍ, *Eugeni d'Ors: Obra i vida*, 1990, p. 333.

10. E. JARDÍ, *Eugeni d'Ors: Obra i vida*, 1990, p. 333.

A la que porta per títol «L'arranjament de les muntanyes» (15 de maig de 1907) diu això:

No n'hi ha prou en dur l'arbitrarietat als jardins: cal fer-la escalar les muntanyes.— La muntanya, tal com la fatalitat la deixa, pot ser un instrument de mal [...]. Així deu l'Art reprendre-la i arbitrar-la en arquitectura.

A la mateixa *glosa*, afegeix més endavant:

És verament curiós veure el caràcter de superstició que a pres aquí, viciada per la literatura, l'afició a les muntanyes [...]. L'arranjament de les muntanyes [...] bella obra. Simple continuació d'una de les més commovedores que ha fet l'home sobre la terra: *omplir les muntanyes de camins*. —Així les muntanyes —amb camins i amb arquitectura contra les allaus— seran un dels confortos més solemnes de l'energia humana que ja les haurà definitivament esclavitzat.

Amb aquestes paraules s'evidencia la similitud de pensament d'Ors amb el que expressava, el 1867, Ildefons Cerdà a l'encapçalament de la seva *Teoria general de la urbanització*, quan diu allò de «ruralitzar lo urbano, urbanitzar lo rural», encara que d'Ors, que sembla molt més radical, possiblement no hauria estat d'acord amb això de «ruralitzar» la urbs; com a molt, enjardinar-la.

Eugeni d'Ors era un home lluitador, convençut de la raó de les seves idees, que calia imposar fos com fos. En una de les *gloses* (21 de setembre de 1907), diu: «¿Pessimisme? ¡Mai!». I, òbviament, davant la natura s'ha de mantenir una actitud combativa. I a propòsit de l'*Oportet haereses esse* («Convé que hi hagi heretges»), tot seguint-ne el raonament, afirma que «la natura és un mal, per a l'Esperit, però convé que hi hagi natura» (6 de maig de 1911), encara que «convé que hi hagi natura, però convé subjectar, rendir, reduir la natura» (13 de maig de 1911).

No vull allargar la relació de cites —tampoc és que n'hi hagi gaires—, perquè amb aquesta breu mostra ja ens podem fer una idea clara de com Eugeni d'Ors veia i percebia la naturalesa. Val a dir que aquesta visió és ben actual per a molts dels nostres conciutadans, que sembla que només saben veure els aspectes més negatius de la naturalesa i ignoren moltes altres coses que són ben positives.

Per il·lustrar el que opinen alguns autors sobre aquesta línia del pensament orsià, res millor que citar Francesc Fontbona,¹¹ a propòsit del que diu sobre Feliu Elías en Miquel Molins:

Feliu Elías creia en allò que E. d'Ors anomenava arbitrarisme; això és, la perfectibilitat en el treball, l'amor per l'ofici, el refinament i l'elegància, i la voluntat de sobreposar-se al sentimentalisme [...]. També com Ors abominava la natura. La seva idea de ciutat i de ciutadania era aquella imatge ideal que en construí el noucentisme.

El que s'ha exposat fins aquí constitueix una bona mostra de com en l'obra d'Ors plana sempre una clara oposició entre l'esperit i la naturalesa, o, per dir-ho amb paraules de Josep Pla,¹² «d'Ors postulà, contra la Naturalesa, la Cultura.»

Buscant l'explicació d'aquest posicionament teòric, s'ha de pensar que Eugeni d'Ors tenia un espe-

11. Cita recollida per Francesc FONTBONA, «Les arts plàstiques del Noucentisme», a *Història de la cultura catalana*, vol. VII, Barcelona, Edicions 62, 1996, p. 177.

12. Francesc FONTBONA, «Les arts plàstiques del Noucentisme», a *Història...*, vol. VII, 1996, p. 177.

rit de renovació i innovació, i amb el Noucentisme i les seves idees volia trencar amb el passat més immediat, el Modernisme i el Romanticisme, i retornar al passat gloriós i més allunyat, el del classicisme mediterrani, grec, especialment.

I què és el que caracteritzava, en relació amb la naturalesa, el Modernisme i el Romanticisme? Doncs una concepció monista del món, que ve del positivisme de Comte, i que deriva en un organicisme de base biològica, en el qual el món forma un tot indestruïble, i on l'home queda implicat íntimament amb la naturalesa, fins a integrar-s'hi com a una de les seves parts. El monisme positivista s'oposava al dualisme d'origen cartesà, que distingia entre el món físic i el moral.¹³

Esgotats, en el panorama científic i filosòfic europeu, el positivisme i el naturalisme monistes, fet del qual estava ben al corrent Eugeni d'Ors, es produeix un rebuig d'aquest monisme positivista, que suposa reintroduir novament el dualisme cartesà, i també el kantianisme. I aquest va ser el camí que agafà el nostre personatge. Josep Pla,¹⁴ que va ser alumne d'Ors, ens dóna la seva versió personal dels orígens del seu pensament. Diu així:

Als Estudis Normals, l'any que jo hi vaig passar, Eugeni d'Ors donà un curs sobre la filosofia de Cournot. D'Ors tingué una gran admiració per aquest genial i obscur pensador francès del segle passat, i la seva antítesi Món Còsmic-Vida Humana —que considerava bàsica de tota concepció de la cultura— és de Cournot que prové. Aquesta antítesi fou de gran utilitat en les successives aventures intel·lectuals de l'Ors, i es pot dir que el noucentisme està edificat sobre d'ella en el sentit que forma la pedra de toc de la valoració orsiana de la cultura i de la vida. Maragall, Gaudí, formaven part —per fer-me entendre— del Món Còsmic, del que Cournot anomenava el Megazou o gran animal de la Naturalesa. Els inscrits en el cànon de la Vida Humana eren, naturalment, els noucentistes.

Deixem, però, que siguin les mateixes paraules d'Eugeni d'Ors les que ens expliquin la seva adscripció dualista. En una de les «Set gloses de filosofia», la corresponent al segon divendres de quaresma (10 de març de 1911), diu així:

[...] El mateix fet de la vida no es realitza sense una guerra constant contra l'acció destructiva de l'ambient. Respirar és guanyar una batalla. [...] Així, la filosofia de l'Home qui Treballa i qui Juga no pot ésser monista: ha d'ésser dualista, i formar una imatge del món en què apareguin lluitant la Potència i la Resistència —o en altres termes, l'Esperit i la Matèria— o en altres termes, l'Albir i la Realitat.

No deixa de sorprendre, almenys a mi, aquesta acceptació, aparentment sense límits, del dualisme del món, que no sembla pas que sigui la teoria imperant avui dia en les qüestions mediambientals i sobre la naturalesa. I no deixa de sorprendre si tenim en compte el fet de les seves relacions amb Bertrand Russell, a qui Eugeni d'Ors convidà a pronunciar un seguit de conferències a Barcelona, quan encara era director del Seminari de Filosofia, poc abans de la seva marxa cap a Sud-amèrica.¹⁵ El tema de les

13. Per a la redacció d'aquest paràgraf i la primera part del següent s'ha recorregut a Horacio CAPEL, *Filosofia y ciencia en la geografía contemporánea*, 3a ed., Barcelona, Barcanova, 1988, especialment al capítol x, «El positivismo y la geografía». Així mateix, s'ha consultat Jordi CASTELLANOS, «La literatura modernista», a *Història de la cultura catalana*, reimpr., Barcelona, Edicions 62, 1997, p. 88-91, 98-100, 110-115 i 124.

14. Horacio CAPEL, «El positivismo y la geografía», a *Filosofia y ciencia...*, 1988; Jordi CASTELLANOS, «La literatura modernista», a *Història...*, 1997, p. 88-91, 98-100, 110-115 i 124.

15. E. JARDÍ, *Eugeni d'Ors: Obra i vida*, 1990, p. 209.

sis conferències, que es varen fer el 1920, era precisament *Matèria i esperit*. S'han de remarcar les bones relacions d'Ors amb Russell, i possiblement l'existència d'una bona sintonia entre ells dos, perquè d'Ors fins i tot el va allotjar a casa seva. I parlava de sorpresa perquè Bertrand Russell manté una posició clarament monista envers la naturalesa i la Terra, com exposa en la seva obra *The Conquest of Happiness*,¹⁶ escrita el 1930. Diu en aquest llibre:

Como quiera que pensemos, somos criaturas de la Tierra; nuestra vida es parte de la vida de la Tierra, y nos alimentamos de ella lo mismo que los animales y las plantas.

No deixa de ser curiosa la coincidència entre aquestes paraules i les que va escriure l'any 1854 el cap indi Seattle en la seva famosa resposta al president dels Estats Units d'Amèrica, que pretenia comprar-li les terres de la seva tribu. La més coneguda de les frases contingudes en la carta en qüestió és la que diu que «la terra no pertany a l'home, l'home pertany a la terra»,¹⁷ a la qual en segueixen d'altres de tan o encara més aclaridores de com veien aquells indis les seves relacions amb la Terra. Per exemple: «Som part de la terra, i així mateix ella és part de nosaltres», o també «Tot el que li passi a la terra li passarà als seus fills [...]. Tot va enllaçat. Com la sang que uneix una família.» I especialment adequades al tema que ara tractem resulten les següents paraules:

[...] Sabem que l'home blanc no comprèn la nostra manera de viure [...]. La terra no és la seva germana, sinó la seva enemiga, i una vegada conquistada segueix el seu camí, deixant enrera la tomba dels seus pares sense importar-li.

Amb tot el que hem vist fins aquí, ens podem adonar de com és de complex i ambigu el tema estudiat, de com és de difícil aproximar-nos a com de debò devia veure i percebre Eugeni d'Ors la naturalesa, de si va evolucionar amb el temps, etc. Malgrat el que sembla l'evidència de les proves, la més elemental prudència ens aconsella ser obligadament cautelosos a l'hora d'emetre judicis, i encara potser sigui millor abstenir-se d'emetre'ls. Sens dubte que ens ajudaria en la nostra feina poder conèixer el text de les conferències que féu, en el transcurs del seu primer viatge a Amèrica, a Rosario de Santa Fe, l'agost de 1921, a la Secció de Ciències Econòmiques de la Universitat del Litoral, que portaven com a títol genèric *El concepto de la naturaleza en los pueblos de Occidente*.¹⁸

Jo crec que el tema que ara he exposat, el de la visió i percepció de la naturalesa per part d'un intel·lectual tan influent i carismàtic com Eugeni d'Ors, és tan apassionant com la mateixa història del seu protagonista, i que bé val la pena de fer-ne un estudi més aprofundit. I així, tot fent camí, pot ser que ens passi, als que ho intentem, el que li va passar a Clarence J. Glacken,¹⁹ el gran especialista a estudiar la naturalesa i la cultura en el pensament occidental, que el que en principi va projectar «como un breve paseo se convirtió en una gran expedición». El que no voldria és que, a més a més, se'ns convertís en una aventura perillosa.

16. E. JARDÍ, *Eugeni d'Ors: Obra i vida*, 1990, p. 209.

17. Les cites són una traducció al català de l'escrit reproduït a *Integral. Pàgines verdes*, Barcelona, Integral, 1991, p. 40.

18. Traducció al català de l'escrit reproduït a *Integral. Pàgines verdes*, 1991, p. 40.

19. Clarence J. GLACKEN, *Huellas en la playa de Rodas*, Barcelona, Ediciones del Serbal, 1996, p. 32.